

Robert J. Donia

Političke ideje i uloga prof. Mirka Pejanovića u savremenoj istoriji Bosne i Hercegovine*

Početakom 1990-tih, kada se počinju pisati ovi memoari, komunizam je propadao širom Istočne Evrope. U odgovoru na masovno nezadovoljstvo jednostranačkom vlašću, vođe Komunističke partije su dogovorili održavanje višestranačkih izbora. U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) izbori su održani na različite datume u svih šest republika, ali izbori na državnom nivou nisu nikada zakazani. U februaru 1990. godine Skupština Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine je odobrila ustavne promjene, koje su otvorile put za održavanje višestranačkih izbora, a rukovodstva drugih republika su pravila slične planove. Prvi izbori su održani u Hrvatskoj i Sloveniji, u aprilu i maju 1990. godine, a u ostalim republikama tokom novembra i decembra iste godine.

U vrijeme začetaka višestranačke politike 1990. godine, Mirko Pejanović je u Bosni i Hercegovini postao lider Socijalističkog saveza radnog naroda, masovne organizacije čiji su članovi bili i nekomunisti. Ova organizacija je provodila izbore za organe vlasti i poticala građane za participaciju u lokalnim organima odlučivanja. Pejanović je rođen 1946. godine u sjevernobosanskom mjestu Matijevići, u blizini grada Tuzle. Doktorirao je na Univerzitetu u Sarajevu, gdje je zatim postao profesor političkih nauka. U sarajevskom ogranku Socijalističkog saveza je radio tokom 70-tih i 80-tih godina, a 1990. godine je izabran za predsjednika Socijalističkog saveza radnog naroda Bosne i Hercegovine sa zadatkom da organizaciju transformira u konkurentnu političku stranku zapadnog stila.

* Ovaj članak je prijevod predgovora knjige Dr Robert J. Donia "Through Bosnian Eyes: Political Memoirs of a Bosnian Serb", objavljen od Purdue University Press (država Indiana) u SAD 2004. godine. Američko izdanje knjige profesora Pejanovića je skraćena verzija izdanja na bosanskom jeziku pod naslovom: "Bosansko pitanje i Srbi u BiH", 1999.g.

Odnosi među grupama u Bosni i Hercegovini

Tranzicija ka demokratiji je za Socijalističku Republiku Bosnu i Hercegovinu sadržavala posebne opasnosti. Za razliku od drugih pet republika federativne Jugoslavije, u Bosni i Hercegovini nijedna nacionalnost nije imala apsolutnu većinu. Stanovništvo Republike se sastojalo od 44% Bošnjaka (koji su se do septembra 1993. zvali bosanskim Muslimanima), 31% Srba, 17% Hrvata, i ostalih 7%, što su činili Jugosloveni, Jevreji, Romi i drugi narodi. Pripadnici sve tri glavne grupe su govorili istim južnoslavenskim jezikom (koji se tokom socijalističke vladavine zvao "srpskohrvatski") i vodili porijeklo od Slavena koji su migrirali iz sjeverne i centralne Evrope u periodu između V i VIII stoljeća nove ere. Sve tri dominantne nacije su porijeklo vodile iz vjerskog identiteta (Bošnjaci iz Islama; Srbi iz srpskog pravoslavlja; Hrvati iz katoličanstva), ali je tokom XIX i XX stoljeća svaka grupa afirmirala identitet sekularne nacije, koji je zamijenio vjersko porijeklo.

Tokom ere komunizma, lideri tri dominantne grupe u Bosni i Hercegovini su obično radili zajednički na promociji interesa Republike, ostajući lojalni SFRJ i ideji zajedničkog života i tolerancije među narodima. Zastupnici u republičkoj skupštini su u očekivanju višestranačkih izbora 1990. godine pokazali veliku zabrinutost u pogledu potencijalnog korozivnog djelovanja nacionalizma, a to se odrazilo i u donošenju ustavnih amandmana i zakona. U februaru 1990. godine skupština je reafirmirala posebna prava tri najveće zajednice u Bosni i Hercegovini usvajanjem Amandmana 60 na republički Ustav: Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina je demokratska suverena država građana, naroda Bosne i Hercegovine, Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive.

Iako se u amandmanu spominju tri najbrojnija naroda kao "konstitutivni narodi", on ne specificira prirodu prava grupa niti sredstva putem kojih se ta prava mogu ostvariti. Bilo je potrebno donijeti provedbene propise i pravna tumačenja da bi odredbe amandmana dobile stvarni značaj.

Uprkos naporima da se izbjegnu trvenja između tri nacionalne skupine, nesklad među njima je 80-tih godina sve više rastao. Još su zloslutnije bile velikodržavne i aneksione aspiracije koje su bile snažno prisutne među nacionalistima u susjednim republikama Hrvatskoj i Srbiji. Srbijanski predsjednik Slobodan Milošević i hrvatski predsjednik Franjo Tuđman su sponzorirali srpsku, odnosno hrvatsku nacionalističku stranku u Bosni i Hercegovini, a u martu 1991. godine dvojica predsjednika su se

sastala u Karadorđevu na dugim razgovorima o podjeli Bosne i Hercegovine između njihove dvije zemlje.

Jugoslavenski kontekst: Prelazak na višestranački sistem vlasti

Nakon decenija jednopartijske centralističke vladavine, politička vlast u SFRJ je tokom 70-tih i 80-tih godina postepeno prešla u ruke organizacija komunističke partije u šest republika i dvije autonomne pokrajine. Decentralizacija je definirana Ustavom iz 1974. godine, posljednjim koji je donesen za života Josipa Broza Tita (1892 - 1980). Republički partikularizam, iako u rukama vladajućeg Saveza komunista, dobio je na snazi krajem 80-tih godina zahvaljujući rastućoj mogućnosti uspostavljanja demokratskog pluralizma. Budući da je u svim republikama osim Bosne i Hercegovine postojala jedna nacija koja je bila u većini, nacionalizam je snažio autonomaške ambicije rukovodilaca u ovim republikama.

Perspektive za miran prijelaz iz komunizma ka demokratiji su oslabljene usponom Slobodana Miloševića u Srbiji 1987. godine. Milošević, po zanimanju bankar i dugogodišnji član Saveza komunista Jugoslavije, redovito se pozivao na lojalnost Jugoslaviji i socijalističkim principima. No, 1988. i 1989. godine on je pozvao srpske nacionaliste na masovne demonstracije s ciljem smjene komunističkih rukovodstava u SR Crnoj Gori i autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu. Tada je ukinut i autonomni status Vojvodine i Kosova. Milošević je na mjesta smijenjenih zvaničnika doveo sebi odane ljude. Ova imenovanja su mu pomogla da kontrolira dvije ključne centralne institucije, kolektivno državno Predsjedništvo i Jugoslavensku narodnu armiju. Miloševićev uspon je pothranio separatističke impulse među ne-Srbima koji su se plašili da bi Srbi i srpski interesi mogli dominirati Jugoslavijom.

Trijumf nacionalista na izborima u novembru 1990. godine

Mnogi Jugosloveni su smatrali da bi Bosna i Hercegovina mogla postati bastion nenacionalističke političke snage koja bi ublažila rastuće nacionalne tenzije. Savezni jugoslavenski premijer, Ante Marković, gajio je nade da bi nenacionalistička politička stranka mogla prevagnuti u svim republikama jugoslavenske federacije. Na skupu u julu 1990. godine u sjeverozapadnoj Bosni, Marković je najavio formiranje Saveza reformskih

snaga Jugoslavije, poznatijeg pod skraćenim nazivom "Reformisti". Marković je želio njegovati poistovjećivanje sa partizanskim nasljeđem i mobilizirati podršku za reforme koje bi dovele do tržišne ekonomije, za koju se zalagao kao savezni premijer. Skup je održan na planini Kozari, poprištu iz Drugog svjetskog rata na kojem su partizani 1942. godine na gotovo volšeban način izbjegli uništenje od njemačkih snaga i na kojem je 70-tih godina podignut spomenik tom događaju. Ta lokacija je evocirala partizanske tradicije nacionalne jednakosti i ratnog revolucionarnog otpora fašizmu, bez podsjećanja na znakovite ekonomske neuspjehe komunizma.

Uz Reformiste, na izborima 1990. godine su učestvovala i transformirane verzije Saveza komunista i Socijalističkog saveza. Savez komunista, koji je promijenio naziv u SK-SDP - Savez komunista - socijalistička demokratska partija, evocirao je partizansko nasljeđe, baštiniio jednakost naroda i upozoravao na nacionalnu netrpeljivost. Socijalistički savez je promijenio naziv u DSS - Demokratski socijalistički savez. Pod vodstvom Pejanovića, DSS je imao stotinu hiljada članova i usvojio je program koji se nije bitno razlikovao od programa SK-SDP. Na početku predizborne kampanje, ova dva transformirana komunistička ogranka su se saglasila da vode zajedničku kampanju za novembarske izbore 1990. godine.

Na inauguralnom skupu Reformista na Kozari, Pejanović i vođe SK-SDP su ponudili podršku kampanji Reformista. Takav savez bi značio zajednički front najvećih nenacionalističkih stranaka protiv tri nacionalističke stranke. No Marković je, plašeći se da bi se udruživanje s komunistima na vlasti negativno odrazilo na njegovu stranku, odbio ponudu, a to se pokazalo kobnim. Reformisti i bivši komunisti su prepolovili nenacionalističke glasove na izborima i bili zajednički poraženi.

Tokom predizborne kampanje u jesen 1990. godine istakle su se tri nacionalne stranke. Bošnjaci (u to vrijeme poznati kao bosanski Muslimani), pod vodstvom nekadašnjeg disidenta Alije Izetbegovića, osnovali su Stranku demokratske akcije - SDA. Bosanski Hrvati su pod patronatom hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana osnovali Hrvatsku demokratsku zajednicu - HDZ, dok su bosanski Srbi, slijedeći **podršku** srbijanskog predsjednika Slobodana Miloševića, osnovali Srpsku demokratsku stranku - SDS, na čije čelo su izabrali Radovana Karadžića, tada psihijatra u Kliničkom zdravstvenom centru u Sarajevu.

Suočene sa anketama koje su pokazivale da komunisti vode dok su Reformisti na drugom mjestu, nacionalne stranke su se oprezno složile o ograničenoj saradnji s ciljem pobjede na izborima. Usprkos značajnim

razlikama, nacionalne stranke su na taj način postigle modus saradnje koji nije pošao za rukom njihovim protivnicima. Da bi spriječili uzajamne napade, rukovodstva nacionalista su se složila da se uzajamno ne napadaju, da podijele vlast ukoliko dobiju na izborima i da apeluju na birače da glasaju samo za kandidate pripadnike vlastite nacionalnosti. Apelovali su na birače da odbace Reformiste i transformirane komuniste i pokušali su, sa znatnim uspjehom, da diskredituju te stranke kao čuvare propalog socijalističkog poretka.

Novembarski izbori 1990. godine su okončani ubjedljivom pobjedom nacionalnih stranaka. U skladu s predizbornim međustranačkim dogovorom, nacionalisti su između sebe podijelili glavne državne funkcije. Alija Izetbegović, kandidat SDA, postao je predsjednik sedmočlanog Predsjedništva Republike BiH. Momčilo Krajišnik, kandidat SDS-a, postao je predsjednik Skupštine, a kandidat HDZ-a, Jure Pelivan, dobio je mjesto premijera Vlade. Vođe poraženih nenacionalnih stranaka su oformile opozicionu koaliciju Lijevi blok. Nakon pobjede nacionalnih stranaka, Pejanović i njegove nade za "građansku opciju" u bosanskom društvu su marginalizirani.

Put u rat

Dobra volja među nacionalistima je bila kratkog daha. Međustranački dogovor se pokazao više kao povelja za podjelu funkcija u vlasti nego formula za vršenje vlasti na određenim programskim principima. Stranke se podjednako nisu slagale oko malih i oko velikih pitanja, i Skupština Bosne i Hercegovine je doživjela krizu u proljeće 1991. godine zbog simboličkih pitanja kao što su riječi zakletve koja se polaže prilikom preuzimanja dužnosti, i zvanični naziv republike. U međuvremenu su se u susjednoj Hrvatskoj počeli navlačiti olujni oblaci rata. Hrvatska policija lojalna predsjedniku Tuđmanu se našla u sukobu sa pobunjenim lokalnim Srbima u Kninskoj krajini, koji su imali sve otvoreniju podršku JNA. Milošević, koji je na mnoge više oficire srpske nacionalnosti djelovao kao srpski nacionalista, postepeno je jačao svoj utjecaj na vojsku i nahuškao njeno zapovjedništvo da stane na stranu hrvatskih Srba, a protiv otcjepljenja Hrvatske od Jugoslavije. U avgustu 1991. godine hrvatska policija i novonastajuća hrvatska vojska bile su u ratu sa JNA.

Milošević je apelovao na bosanske Srbe da pošalju dobrovoljce u borbu na strani hrvatskih Srba. Do septembra 1991. godine JNA je uzimala

sve više Srba u svoje redove, ali je odbijala ne-Srbe. Nakon nekoliko mjeseci takve "mobilizacije" JNA je efektivno postala isključivo srpska vojska. Miloševići napori da militarizira bosanske Srbe su proširili postojeći jaz između vladajućih nacionalnih stranaka u Bosni i Hercegovini. Karadžić, Krajišnik i njihove pristalice iz SDS-a su otvoreno stali na stranu JNA, a protiv hrvatske policije i oružanih snaga. Računajući na podršku JNA, postali su hrabriji u zahtjevima da Bosna i Hercegovina ostane dio savezne Jugoslavije. Retorika SDS-a je alarmirala ne-Srbe, koji su se plašili da će Milošević i JNA pružiti podršku bosanskim Srbima kao što su to učinili sa Srbima u Hrvatskoj. HDZ i SDA su ojačale svoj savez u ljeto i jesen 1991. godine, a sve tri nacionalne stranke su organizirale vojne pripreme i naoružavanje svojih sljedbenika i saveznika.

U ljeto i jesen 1991. godine vođe nacionalnih stranaka su bezuspješno pregovarale o kompromisu u vezi sa ustavnim odnosom Bosne i Hercegovine i SFRJ. Adil Zulfikarpašić, jedan od vodećih bošnjačkih političara, održao je sa Karadžićem u Sarajevu i s Miloševićem u Beogradu nekoliko sastanaka s ciljem stvaranja aranžmana za podjelu vlasti između Srba i Bošnjaka. Ovi pregovori, poznati pod nazivom "beogradska inicijativa", zapravo muslimansko-srpski sporazum, propali su u jesen 1991. godine, kada je Izetbegović povukao svoju podršku. Nakon toga su se koalicija SDA-HDZ i stranka SDS našle na nezaustavljivom putu ka sukobu o budućnosti Bosne i Hercegovine.

Događaji su kulminirali žestokom debatom u Skupštini Bosne i Hercegovine u noći između 14. i 15. oktobra 1991. godine. Dok su zastupnici raspravljali o suprotstavljenim opcijama za budućnost Bosne i Hercegovine, Karadžić je iznio svoju zloslutnu prijetnju da bi bosanski Muslimani mogli nestati ako budu insistirali na nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Izetbegović je odgovorio da takve prijetnje tjeraju Bosnu i Hercegovinu na otejepljenje od Jugoslavije i da će Muslimani između mira i suverenosti BiH izabrati suverenost BiH. Krajišnik je na kraju raspustio sjednicu. Zastupnici HDZ-a i SDA, koji su ostali u sali do ranih jutarnjih sati 15. oktobra, ponovno su se okupili, bez prisustva zastupnika SDS-a, i usvojili Memorandum o "suverenitetu" Bosne i Hercegovine. Rukovodstvo bosanskih Srba, razjareno donošenjem memoranduma, proširuje svoju kampanju separatizma i stvaranja sopstvene politike. Oni su 24. oktobra 1991. godine sazvali **"skupštinu srpskog naroda u Bosni i Hercegovini", na koju su pozvali mnoge politički aktivne Srbe, uključujući i Pejanovića, koji je odbio prisustvovati. Na taj je način Pejanović odabrao put borbe za suverenu, cjelovitu i multietničku BiH nasuprot koncepta njene podjele.** Skupština je početkom novembra organizirala

"referendum srpskog naroda" da bi stavila pečat legitimiteta na srpski separatistički projekt.

U afirmaciji svojih suprotstavljenih zahtjeva, bošnjački i srpski nacionalisti su navodili nepomirljiva ustavna tumačenja. Rukovodstva HDZ-a i SDA su citirala ustavne odredbe, uključujući i Amandman 60, koje su davale suverenitet Republici Bosni i Hercegovini. Srpski polemičari, s druge strane, naglašavali su posebna prava dodijeljena narodima u Republici, koja se također navedena u Amandmanu 60 i drugim ustavnim dokumentima, tvrdeći da "konstitutivni narodi" imaju pravo na otcjepljenje. U skladu s ovim tumačenjem, vođe bosanskih Srba su ubrzale planove za uspostavljanje odvojenih institucija i preuzimanje političke kontrole nad teritorijom za koju su tvrdili da je srpska, iako su stotine hiljada ne-Srba također živjele na toj teritoriji. Vođe HDZ-a i SDA su, s druge strane, krenule ka proglašavanju nezavisnosti Republike BiH. Većina članova Lijevoog bloka dala je podršku ideji suverenog političkog razvitka BiH, ali se nadala da će spriječiti katastrofalni raskid sa SDS-om, za koji su mnogi smatrali da bi završio ratom.

Međunarodna diplomatija je ubrzala stvari. Evropska zajednica je još od prvih dana izbijanja jugoslavenske krize u junu 1991. godine pokušavala medijacijom pomoći razrješenju sukoba. Dok se u Hrvatskoj zahuktavao rat, Evropska zajednica je u septembru 1991. godine uspostavila polustalno tijelo, Konferenciju Evropske zajednice o Jugoslaviji, sa sjedištem prvo u Hagu, a zatim u Briselu. Nadalje, Evropska zajednica je pozvala Arbitražnu komisiju (koja se često naziva i "Badinterova komisija" po svom predsjedatelju, Robertu Badinteru) da preporuči konzistentan pristup priznavanju republika koje traže nezavisnost od Jugoslavije.

Dva puta citirajući Amandman 60 na Ustav Bosne i Hercegovine, Badinterova komisija je protumačila prava grupa garantirana konstitutivnim narodima kao ljudska i građanska prava kojima je garant vlada, a ne kao bezuvjetno pravo na secesiju. Napominjući da su bosanski Srbi pod vodstvom SDS-a već sazvali skupštinu i najavili svoju namjeru da formiraju odvojenu državu, Komisija je zaključila da stanovništvo Bosne i Hercegovine još uvijek nije imalo prilike jasno izraziti svoju volju u pogledu nezavisnosti. Komisija je sugerirala održavanje referenduma. Uprkos protivljenju i mogućem bojkotu referenduma od strane srpskih nacionalista, Skupština Bosne i Hercegovine je zakazala referendum o nezavisnosti za 29. februar i 1. mart 1992. godine.

HDZ je apelirao na Hrvate da daju svoj glas za nezavisnost Bosne i Hercegovine, ali je hrvatska podrška jedinstvenoj Bosni i Hercegovini sve

više slabila. Hrvatski predsjednik Tuđman je u svojim tekstovima, koji datiraju čak iz 70-tih godina, isticao da jedan dio zemlje, pa čak i cijela BiH treba pripadati Hrvatskoj. U novembru 1991. godine član bosanskog HDZ-a, lojalan Tuđmanu, Mate Boban je napravio prvi korak ka podjeli proglašavanjem "Hrvatske zajednice Herceg-Bosne" na teritoriju gdje su Hrvati živjeli u velikom broju. "Herceg-Bosna" je bila očigledno stvorena po uzoru na srpske autonomne oblasti koje su proglašene dva mjeseca prije, i imala je slične zloslutne implikacije za integritet Bosne i Hercegovine. U februaru 1992. godine, po Tuđmanovu naređenju, predsjednik HDZ-a probosanske orijentacije, Stjepan Kljujić je smijenjen sa dužnosti i zamijenjen Matom Bobanom. **Hrvati su još godinu dana nakon Kljujićeve smjene nastavili ograničenu saradnju sa bosanskom vladom, ali su formirali odvojene vojne jedinice i političku strukturu pod nazivom Hrvatsko vijeće odbrane. Svoje djelovanje koordinirali su sa aktivnostima vojske Republike Hrvatske.**

SDS je zatražio od svih Srba da bojkotiraju referendum za nezavisnost jer je "srpski narod" već izrazio svoju volju na plebiscitu koji je SDS organizirao u novembru 1991. godine. Većina Srba je ispoštovala nalog za bojkot, osim Srba u većim gradskim centrima. Tačan broj Srba koji su glasali za nezavisnost BiH nikad neće biti poznat jer se od glasača nije tražilo da navedu nacionalnost. Na referendumu je učestvovalo malo manje od 2/3 registriranih građana sa biračkim pravom, od kojih je preko 99% glasalo za nezavisnost.

Vijeće ministara Evropske zajednice je prihvatilo rezultate referenduma kao dokaz da većina građana Bosne i Hercegovine želi nezavisnost, a 6. april je ustanovljen kao datum službenog priznanja **BiH** od Evropske zajednice. U međuvremenu je radna grupa Konferencije o Jugoslaviji, pod vodstvom portugalskog diplomate Jose Cutileira, tražila načina da pregovorima spriječi oružani sukob. **Ovi su napori bili bezuspješni i pored saglasnosti u pogledu mnogih pitanja koja je postignuta 22. februara i 18. marta 1992. godine. Početkom aprila 1992. godine srbijanske paravojne snage su prešle preko granice u istočnu Bosnu i otpočele s vojnim operacijama s ciljem preuzimanja vlasti od strane srpskih nacionalista.**

Dan kada je Evropska zajednica priznala Bosnu i Hercegovinu, 6. april 1992. godine, označio je prekretnicu u istoriji Bosne i Hercegovine. SDA i HDZ su postigle međunarodno priznanje nezavisne Bosne i Hercegovine, ali je slavlje pomućeno izvještajima o vojnim napadima srbijanskih jedinica u nekoliko gradova u **sjevernoj i istočnoj**

Bosni kao i ostavkama srpskih članova kolektivnog Predsjedništva, Biljane Plavšić i Nikole Koljevića. U Sarajevu su paravojne snage lojalne Radovanu Karadžiću pucale na demonstrante koji su bili okupljeni pred Parlamentom i zahtijevali da se nacionalistički **lideri odreknu upotrebe sile u rješavanju državno-pravnog statusa BiH**. Po savjetu rukovodstva SDS-a hiljade Srba su napustile Sarajevo i krenule u pravcu teritorija pod srpskom kontrolom u BiH ili Republike Srbije. JNA je iz tenkova i artiljerije pucala na grad Sarajevo. **Proglašenje nezavisnosti i međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine je označilo početak rata koji je imao karakter agresije Miloševićevog režima s ciljem pripajanja cijele teritorije Bosne i Hercegovine krnjnoj Jugoslaviji.**

Rat

Zahvaljujući dobroj pripremljenosti i superiornom naoružanju, trijumf srpskih snaga je bio brz i rasprostranjen. Do sredine maja snage srpskih nacionalista su uspostavile kontrolu nad 70% teritorije Republike Bosne i Hercegovine, a veliki broj nesrpskog življa je izbjegao, protjeran, ubijen ili odveden u logore. Srpske snage su zauzele većinu teritorija uz simboličan otpor, ali su na brzinu organizirane snage bosanske vlade i hrvatske vojne postrojbe uspjele zaustaviti JNA u nekim dijelovima zemlje. U maju 1992. godine, teško naoružana JNA, preimenovana u "Vojsku bosanskih Srba" opkolila je Sarajevo sa svih strana, blokirajući ulaz u grad za sve izuzev za male količine humanitarne pomoći, koja je dolazila u pratnji UNPROFOR-a, zaštitnih snaga UN-a.

Život je za oko 300.000 stanovnika Sarajeva koji su se našli u obruču postao mračan, nesiguran i tragičan. Tokom skoro četiri godine opsade Sarajeva ubijeno je i ranjeno na hiljade civila (oko 12 000), a infrastruktura i građevine u cijelom gradu su uništene ili oštećene. Veći dio Pejanovićevih memoara se bavi njegovom borbom sa teškoćama rata u opkoljenom Sarajevu, kao i borbom za uspostavu sistema sigurnosti koji će jednako štititi pripadnike svih etničkih grupa, a time i Srba u opsjednutom Sarajevu.

Nakon ostavki Koljevića i Plavšićeve na funkcije u Predsjedništvu, preostalih pet članova Predsjedništva je zatražilo njihovu zamjenu srpskim kandidatima koji su bili slijedeći po broju glasova na izborima 1990. godine, a na temelju tada važećeg izbornog zakona. To su bili kandidat reformista Nenad Kecmanović, sa 500.783 glasa i Pejanović, sa 335.392 glasa (Plavšićeva je imala 573.812 glasova, a Koljević 556.218). Pejanović i

Kecmanović su bili poštovani intelektualci i profesori na Sarajevskom univerzitetu sa dugogodišnjim iskustvom u javnom djelovanju. Kecmanović, nekadašnji rektor Univerziteta u Sarajevu, 1988. godine je bio kandidat Bosne i Hercegovine za člana Predsjedništva Jugoslavije, ali nije izabran. Suočeni s teškom odlukom, obojica su prihvatila prijedlog opozicionog bloka partija za imenovanje u Predsjedništvo. Zbog toga su ih vođe SDS-a, koji su iz Sarajeva pobjegli u obližnje mjesto Pale, proglasili izdajicama.

Teško da su se Kecmanović i Pejanović mogli pridružiti najvišem državnom organu Bosne i Hercegovine u mračnijem trenutku. Zajednički su **odlučili da se bore za mirovno političko rješenje, ako je iole nakon učinjenih podjela bilo moguće.** Uz Izetbegovićevo odobrenje, krenuli su na tajnu misiju u provizorni štab vođa bosanskih Srba Radovana Karadžića i Momčila Krajišnika u Lukavici, predgrađu Sarajeva. Prema Pejanovićevom kazivanju, vođe bosanskih Srba, zauzete konsolidacijom vojne kontrole nad većim dijelom Bosne i Hercegovine, odbacile su njihovu inicijativu za mirovno političko rješenje bosanskog pitanja. **Odluka SDS-a za upotrebu sile s ciljem etničke podjele BiH bila je konačna.**

Pejanović je također postao nezvanični ombudsman za Srbe koji su ostali u gradu i dijelili sudbinu sarajevskih Hrvata i Bošnjaka. Za one Srbe koji su ostali u Sarajevu, trijumf srpske vojske je bio praćen mnogostrukim vidovima nepovjerenja prema građanima srpske nacionalnosti. Bombardovanjem artiljerije i tenkova JNA sa brda oko Sarajeva stvarali su dvostruku patnju za Srbe u Sarajevu. Mnogi sarajevski Srbi su izbjegli ili su postali žrtvama pogroma hrvatskih i bošnjačkih paravojnih snaga koje bosanska vlada u prvim mjesecima rata nije držala pod punom kontrolom. U jednom od najsnažnijih dijelova svojih memoara, Pejanović opisuje patnje sarajevskih Srba dok su se suočavali sa opasnostima koje su prijetile od nekontroliranih paravojnih snaga unutar grada i bombardovanjem Srba sa okolnih brda.

Članstvo u Predsjedništvu je ubrzo pokolebalo Kecmanovića i u julu 1992. godine, pod izgovorom da ide na nove pregovore sa srpskim vođama na Palama i u Beogradu, Kecmanović je ostao u Beogradu, priklonivši se Miloševićevu režimu. Pejanović je postao najprominentniji srpski političar u vladi Bosne i Hercegovine, sa velikim izazovom da izdrži na Platformi o radu Predsjedništva u ratnim uvjetima, koja je imala cilj očuvanje BiH kao multietničkog društva i države.

Potruga za mirom

Pod predsjedateljstvom britanskog premijera Johna Majora, Evropska zajednica je sazvala međunarodnu konferenciju u Londonu avgustu 1992. godine da bi formulirala principe za postizanje mira u Bosni i Hercegovini i da bi proširila okvir mirovnih pregovora. Evropska zajednica je ustanovila Međunarodnu konferenciju o bivšoj Jugoslaviji pod zajedničkim patronatom EZ i UN. Ko-predsjedatelji Upravnog odbora Konferencije, Cyrus Vance i bivši ministar vanjskih poslova Velike Britanije Lord David Owen, imali su zadatak vođenja svakodnevnih pregovora. Konferencija je imala sjedište u Ženevi, gdje je održana i većina pregovora u toku slijedeće dvije godine.

U svojstvu člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Pejanović je učestvovao u mnogim pregovaračkim sesijama u Ženevi. Bosanski Srbi su 1993. godine čak nagovarali Pejanovića da prebjegne iz bosanske vlade. Srbi lojalni vladi su predstavljali stalni izvor problema za Karadžića, Krajišnika i druge lidere SDS-a, koji su pokušavali uvjeriti svijet da samo oni i niko više govore u ime bosanskih Srba. **Neki međunarodni pregovarači su lojalne Srbe i Hrvate smatrali preprekom svojim naporima da riješe problem rata putem etničke podjele Bosne i Hercegovine.** U poglavlju XIX Pejanović opisuje prividno saučesništvo Lorda Owena u pokušaju da ga se namami da izađe iz Delegacije Predsjedništva Republike BiH na ženevskim pregovorima. (Treba napomenuti da autor u poglavlju III. opisuje jednog drugačijeg Owena, koji je imao simpatija za opkoljene Sarajlije i njihovu praksu **međuetničke** koegzistencije).

Mirovni pregovori su nastavljeni tokom 1993. godine. Međunarodni pregovarači su formulirali dva različita mirovna plana, od kojih nijedan nisu prihvatile sve tri strane. Vance-Owenov mirovni plan, koji je predviđao deset različitih etničkih provincija u Bosni i Hercegovini, odbili su srpski nacionalisti iz Bosne i Hercegovine u maju 1993. godine. Naredni plan, dizajniran tako da zadovolji bosanske Srbe, kroz formulu tri etničke republike, odbili su bošnjački predstavnici u jesen 1993. godine. U međuvremenu, jaz između HDZ i SDA je doveo do žestokog rata između hrvatskih snaga i pretežno bošnjačke Armije BiH, koji je trajao između aprila 1993. godine i marta 1994. Krajem 1993. godine mir se činio nedostižnijim nego ikad prije.

Američka diplomatska intervencija je pregovore pokrenula s mrtve tačke. Sjedinjene Države su promovirale plan za okončanje hrvatsko-bošnjačkog sukoba i izdale su ultimatum srpskim snagama da povuku teško naoružanje oko Sarajeva. U februaru i martu 1994. godine diplomati SAD-a

su utanačili sporazum za okončanje neprijateljstava između Bošnjaka i Hrvata. Na sastanku u Washingtonu, predsjednici Izetbegović i Tuđman su se suglasili oko uspostavljanja "Federacije Bosne i Hercegovine", koja će se sastojati od deset kantona. Federacija je ostala mrtvo slovo na papiru tokom prve dvije godine nakon potpisivanja, ali je Washingtonski sporazum osigurao primirje i prestanak rata između Bošnjaka i Hrvata. Što je još značajnije, sporazum je otvorio put za bošnjačko-hrvatsku saradnju protiv prethodno dominantne vojske bosanskih Srba.

Sporazum je također uključivao i Ustav, koji su sastavili eksperti iz Sjedinjenih Država. Član 1. Ustava Federacije je naveo "Bošnjake i Hrvate, kao konstitutivne narode (zajedno sa Ostalima)", ali nije uključio Srbe. Ovaj propust je veoma zabrinuo Pejanovića kao člana Predsjedništva i borca za jednaka ljudska prava pripadnika svih etničkih skupina. U vrijeme kada je Ustav Federacije podnesen na ratifikaciju, on je zajedno sa drugim Srbima građanske orijentacije formirao Srpsko građansko vijeće - SGV s ciljem zaštite interesa Srba na teritoriji pod kontrolom vlade. Njihov apel upućen u posljednjem trenutku Ustavotvornoj skupštini Federacije BiH da se Srbi priznaju kao konstitutivni narod u Federaciji nije naišao na razumijevanje i prihvaćanje.

Tokom idućih osamnaest mjeseci bošnjačke i hrvatske snage su preokrenule kolo sreće na bojnopolju protiv Karadžićevih Srba. U isto vrijeme kada je NATO bombardovao srpske vojne ciljeve zbog neprekidnih zločina protiv civila u Sarajevu i istočnoj Bosni, Hrvati i Bošnjaci su 1995. godine pokrenuli veliku ofanzivu u zapadnoj Bosni. Suočeni sa odlučnim međunarodnim otporom, bosanski Srbi su krajem avgusta 1995. godine nevoljko pristali na ovlaštenje srbijanskom predsjedniku Slobodanu Miloševiću da u njihovo ime nastupi na pregovorima kojima su rukovodile Sjedinjene Države. Ubrzo nakon toga, u vazduhoplovnoj bazi Wright-Patterson u blizini grada Dayton, u američkoj saveznoj državi Ohio, otpočeli su pregovori o okončanju rata.

Mir i težnja jednakosti konstitutivnih naroda

Na dan 14. decembra 1995. godine u Parizu je potpisan Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, poznatiji pod nazivom Daytonski mirovni sporazum. Sporazum je bio rezultat kompromisa između nacionalizma koji je razbuktao požar rata i demokratskih principa koje su nacionalisti tvrdili da podržavaju. U cilju provedbe vojnih odredbi

sporazuma, u Bosni i Hercegovini su pod vodstvom NATO-a rasporedene međunarodne snage za implementaciju (IFOR), koje su kasnije preimenovane u stabilizacijske snage (SFOR). Civilna provedba je data u zadatak Visokom predstavniku, koji je po dogovoru trebao biti Evropljanin. Tako je glavna uloga u implementaciji Daytonskog mirovnog sporazuma pripala NATO savezu i institucijama međunarodne zajednice.

Daytonski sporazum je sadržavao kompletan Ustav, koji je, međutim, usvojen bez ratifikacije zastupnika skupštine BiH. Ustav je priznao postojanje dva "entiteta" u Bosni i Hercegovini, Federacije BiH i Republike Srpske (RS), od kojih je svaki imao vlastiti ustav i velike ovlasti u upravljanju Bosnom i Hercegovinom. Time je Daytonski ustav izazvao ustavnu dilemu; Ustav Bosne i Hercegovine je priznavao sva tri naroda kao "konstitutivne", dok u ustavima entiteta to nije bio slučaj. Ustav Republike Srpske je taj status priznavao samo Srbima, a Ustav Federacije samo Bošnjacima i Hrvatima.

Ovi propusti su odredili svrhu i program Srpskog građanskog vijeća kao nevladine organizacije sa elementima pokreta pod Pejanovićevim vodstvom tokom iduće četiri godine. Ova nevladina organizacija se suočila s otporom bosanskih Srba koji su se protivili povratku Bošnjaka i Hrvata u njihove predratne domove u Republici Srpskoj. Mnogi političari iz Federacije su se također protivili davanju jednakog statusa Srbima dok Republika Srpska ne učini isto sa Bošnjacima i Hrvatima. **Konačno, 1998. godine Pejanović i druge vođe SGV-a su zatražili od predsjednika Predsjedništva BiH, Alije Izetbegovića da pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine pokrene postupak priznavanja sva tri naroda kao konstitutivne narode u cijeloj Bosni i Hercegovini.**

U istorijskoj odluci u julu 2000. godine, Ustavni sud BiH je naložio entitetima da u ustavima priznaju sva tri naroda kao konstitutivne narode. Pejanović je sa članovima SGV-a proslavio trijumf koncepta o ravnopravnosti naroda, za koji su se zalagali od donošenja Ustava Federacije 1994. godine.

Entiteti nisu brzo djelovali na ispunjenju ovog naloga, i **Visoki predstavnik je 2002. godine nametnuo amandmane na entitetske ustave.** Mora se reći da je u vrijeme sastavljanja ovog Uvoda učinak ovih ustavnih promjena još uvijek skroman. **Ipak, uspostavljanje jednakosti tri konstitutivna naroda na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine predstavlja u političko-pravnom smislu najznačajniji događaj za Bosnu i Hercegovinu od potpisivanja Daytonskog sporazuma.**

U dekadi koja je obuhvaćena ovim memoarima (1990-2000) ulogu Mirka Pejanovića u javnom životu je karakterizirala **nepokolebljiva predanost demokratskim principima, nacionalnoj jednakosti i jaka uvjerenja u pogledu multietničke prirode Bosne i Hercegovine. Pejanović je sudjelovao u najznačajnijim političkim događajima svog vremena rame uz rame s drugim političkim liderima, i njegova osobna istorija pruža nezaobilazan uvid u često zanemarivani svijet Srba koji su ostali lojalni državi Bosni i Hercegovini i zajedničkom životu naroda u najtežim godinama za njen istorijski opstanak.**

Memoari Mirka Pejanovića uvešće američkog čitaoca u najvažnije ideje i političke projekte koji su nastajali od 1990. do 2000. godine u istorijskom procesu traženja rješenja za bosansko pitanje. **U Pejanovićevu poimanju bosanskog pitanja riječ je o izgradnji države BiH pod okriljem internacionalne zajednice sve dok ova država ne postane članica NATO saveza i Evropske unije i time postane ekonomski samoodrživa i politički nedjeljiva državna zajednica.** Zavidno politološko znanje i javno sudjelovanje u političkim procesima u najodsudnijem vremenu za opstanak države BiH učinili su da Pejanovićevi memoari postanu dragocjeno štivo za sve one koji hoće spoznati najnoviju političku istoriju specifikuma koji podrazumijeva multietničko društvo i država Bosna i Hercegovina.